

Пасечник И. Н. Идеи украинской государственности Павла Скоропадского в представлениях сторонников Белого движения

В статье рассмотрены общественно-политические взгляды П. Скоропадского в интерпретации сторонников Белого движения России. Выявлены, систематизированы и охарактеризованы основные интерпретационные направления Белого движения, описывающие фигуру Скоропадского и его идеи украинской государственности. Автор пытается дать ответ относительно видения гетманом будущего Украины: в качестве самостоятельного государства, субъекта обновленной Российской Федерации или возвращения статус-кво дореволюционных времен империи Романовых.

Ключевые слова: Павел Скоропадский, Украинское Государство, гетман, Белое движение, идеи украинской государственности.

Pasichnyk I. M. The ideas of Ukrainian statehood of Pavlo Skoropadskiy in representations of Russia's White movement supporters

The article deals with socio-political views of P. Skoropadskiy in the interpretation of the White movement supporters. The main interpretations of the white movement which describe the figure of P. Skoropadskiy and his ideas of Ukrainian statehood are revealed systematized and described. The author tries to give an answer on the hetman's vision to the future of Ukraine: as an independent state, a subject of the Russian Federation or returning of the status-quo to the Revolution Romanov Empire.

Keywords: Pavlo Skoropadskiy, Ukrainian State, hetman, White movement, the ideas of Ukrainian statehood

УДК 79(477)“1918”

О. М. Бачинська

ЦИРКОВЕ ВИДОВИЩЕ У ДОБУ ГЕТЬМАНАТУ П.СКОРОПАДСЬКОГО

У статті досліджується цирк за доби гетьманату П.Скоропадського. У роботах, що присвячені цирковому мистецтву, розвиток цирку в добу Гетьманату висвітлюється фрагментарно, причому акцентується увага на роботі циркових колективів у найбільших містах – Києві, Одесі, Харкові. У даній статті розповідається про стан циркового мистецтва на всій території Української Держави. Висвітлюється артистична діяльність циркових труп і окремих циркових артистів. Розповідається про діяльність профспілки артистів вар'єте і цирків, окреслено стосунки власників цирків та їх керуючих з місцевою та державною владою. Особливу увагу в статті звернено на проведення змагань з французької боротьби.

Ключові слова: циркова вистава, клоунада, французька боротьба, гастролі, гетьманат П.Скоропадського.

Циркові вистави, поряд з театром і кінематографом, представляють науковий інтерес для висвітлення загального розвитку культури та мистецтва в Українській Державі. Проте такі видовищні форми мистецтва, як театр, кіно, естрада, частіше привертають до себе увагу дослідників, ніж цирк.

Хоча цирк донедавна був однією з найпопулярніших форм розваг у світі, про нього майже немає академічних досліджень. Порівняно недавно вийшла монографія англійської дослідниці Х.Стоддарт, в якій говориться про культурну історію цирку у XVIII–XX ст., зміни в його економічній організації, архітектурі, соціальному статусі артистів тощо [1]. Про історію цирку в Росії та Радянському Союзі писали російські мистецтвознавці, колишні діячі цирку Є.Кузнецов [2; 3] і Ю.Дмитрієв [4; 5]. Історію цирку в Києві дослідив історик, краєзнавець М.Рибаков [6; 7]. А краєзнавець А.Кучер присвятив свою книгу 130-літтю стаціонарного цирку в Одесі [8].

На жаль, висвітлення циркового мистецтва в Україні доби Гетьманату носить фрагментарний, у т.ч. вузько регіональний, характер. У даній статті вперше в українській історіографії робиться спроба проаналізувати розвиток циркового мистецтва на теренах Української Держави.

Доречно згадати, що доба гетьманату П.Скоропадського розпочала своє існування 29 квітня 1918 р. саме в цирку, а точніше з обрання на гетьманство Павла Скоропадського під час Всеукраїнського з'їзду хліборобів, який проходив у приміщенні «Гіппо-паласу» («Цирк Крутикова») в Києві [9, с.25]. Збудований у 1903 р. на замовлення П.Крутикова, за проектом архітектора Е.Брадмана «Гіппо-палас» («Кінний палац») був одним з найкращих циркових приміщень у Європі. Він складався з трьох ярусів, мав залу на 2000 осіб з чудовою акустикою. У 1916 р. П.Крутиков здав свій цирк в оренду О.Кіссо, і з тих пір «Гіппо-палас» називався «Цирк Кіссо» [7].

Подібних «Гіппо-паласу» будівель в Україні було небагато, адже на його будівництво було витрачено величезну на той час суму в 325 тис. руб. Так, в Одесі дванадцятикутне приміщення цирку-вар'єте з великим залізним куполом («Залізний цирк») збудував за власні кошти (до 200 тис. руб.) «пивний король» В.Санценбахер ще у 1894 р. Цирк вмщував 2300 глядачів. У 1908 р. його господарем став полковник С.Малевиц, який сам тримав антрепризу і запрошував на гастролі кращі циркові колективи. У Харкові в 1906 р. звів будівлю цирку-театру підприємець Г.Грікке. Трансформація сцени і частково залу у ньому давала можливість за 3 години переобладнати циркове приміщення на концертний зал. У 1908 р. свій цирк у Харкові збудував Г.Муссурі, колишній співробітник потужної циркової компанії братів Нікітіних. Цей цирк,

розрахований на 5750 місць, був на той час найбільшим стаціонарним приміщенням цирку у світі. Таким чином, Харків став першим містом у Європі, в якому існували дві циркових будівлі. Згодом приміщення цирку Г.Муссурі було пристосоване під оперний театр [10, с.52-53; 11; 12, с.92].

Стан циркових приміщень перебував під контролем місцевої влади. Дозвіл на облаштування цирку отримати було непросто. Так, 16 травня 1918 р. керуючий цирком Г.Кука з Херсона звернувся із заявою до міської управи Харкова про дозвіл орендувати ділянку землі для влаштування тимчасового дерев'яного цирку терміном на п'ять років. Вже 27 травня свій висновок на цю заяву надав завідуючий технічним відділенням міської управи: «не можна давати дозвіл на збудування дерев'яного цирку, якого ледве-ледве позбулися у свій час» [13, арк.1].

На початку вересня губернська комісія оглянула всі театри, цирки і кінематографи у Харкові та запропонувала всім власникам і орендаторам усунути недоліки, зазначені в актах оглядів, не пізніше 10 вересня. Після повторного огляду з виявлення технічних, санітарних і протипожежних порушень невідповідні заклади мали закрити [14, 3 вересня, с.3]. У листопаді через незадовільний стан приміщення було закрито цирк-театр Кожанського у Миколаєві [15].

Часто артисти цирку виступали на театральній сцені та естраді, а театральні артисти і співаки часом виступали і на цирковій арені [16, 8 травня, с.1; 17, 18 травня, с.1; 18, 2 вересня, с.1; 19, 15 листопада, с.1; 20, 3 липня, с.4; 27 липня, с.1]. Коли у червні 1918 р. стаціонарний «Цирк Кіссо» в Києві взяв в оренду представник відомої циркової династії Олександр Чинізеллі, О.Кіссо став давати вистави в Алексеевському парку у відкритому і закритому театрах [21, 18 червня, с.2; 26 липня, с.1; 22, 17 вересня, с.1]. Доволі поширеним явищем була практика виступів циркових артистів у міських парках. Так, влітку у Полтаві Корпусний сад закривався кожний другий день з 17.00 і вільний прохід городян до нього ставав платним, оскільки в цей час вистави давав фокусник, що сплачував 100 руб. за вечір і відраховував 15% від свого заробітку на користь Червоного хреста [23, 17 липня, с.3-4].

На територію Української Держави переїхало багато відомих в Росії циркових артистів і труп. Тут навіть утворилося два великі успішні комерційні підприємства під однією дирекцією Р.Гамсакурдія і М.Кудрявцева під назвою – «цирк Олександра Чинізеллі» у Києві і «цирк Вільямса Труцци» в Одесі [24].

Відкриття у Києві циркового сезону цирку О.Чинізеллі відбулося 19 серпня 1918 р. в урочистій обстановці при повних трибунах глядачів. Серед номерів, що демонструвалися у цирку, найбільше відгуків у пресі мали виступи самого Чинізеллі з дресированими кіньми [21, 20 серпня, с.2; 24 серпня, с.2]. Також у цирку виступали акробати Леотаріс, музичні коміки брати Константі, «повітряний велосипедист» Ерос, гіпнотизер Бен-Алі, брати Фернандес та ін. [24; 22, 9 листопада, с.1; 10 грудня, с.1]. Влітку О.Чинізеллі з цирковою трупю гастролював у Миколаєві [25].

В Одесі у приміщенні цирку С.Малевича 12 жовтня відкрився великий кінний цирк В.Труцци. Програма цирку, яка проходила під звучний оркестр, була насичена атракціонами і спортивними номерами, дотепними клоунадами. За повідомленнями місцевої преси особливим успіхом користувалися акробати брати Сандарови, виступи дресированих коней директора цирку В.Труцци, клоун Рібо, який виступав з тваринами, жонглер Лотерс, клоуни Джеретті і Мішель, наїзники Альтенбург і трупа велосипедистів Баранських [26, 12 жовтня, с.14; 26 жовтня, с.13; 27; 24].

У той же час у Харкові, мабуть внаслідок насиченого циркового життя попередніх років, виступи трупи Андро Чинізеллі не завжди задовольняли вибагливих городян. В одній з харківських газет писалось, що незважаючи на багатообіцяючі афіші і анонси програми, вистави цирку Чинізеллі, змушували бажати кращого, адже публіці показували старі, шаблонні номери. Восени ж циркова програма знайшла схвальний відгук місцевої преси. З великою цікавістю харків'яни спостерігали за американськими сальтоморталістами братами Белані, сестрами Нетті і Генріеттою, жонглером Лотерс [14, 31 травня, с.4; 4 жовтня, с.4; 28]. Серед недоліків дописувачем харківського театрального журналу зазначалася нестача дресировальників тварин на зразок А.Л.Дурова. Але у цирку можна було побачити гарно дресированих коней (А.Чинізеллі) та добре видресированого ведмеда. У циркових програмах блискуче виступали японські артисти Ісотані та музичні клоуни Пріс, Гігі і Жоржи, талановитий жонглер Раstellі, акробати-гладіатори тріо Береттас та ін. [29, 12 жовтня, с.14; 15 грудня, с.11].

У цирку А.Чинізеллі в Харкові дебютував радянський клоун П.Тарахно, який залишив цікаві спогади. Так, артисти-колеги зустріли його по-різному: росіяни – привітно, іноземці – дещо зарозуміло, особливо брат Чинізеллі, клоун Анжелло, – згадував П.Тарахно. Особливо його вразила простота, скромність і товариськість жонглера Енріко Раstellі. Під час його виступу не відчувалося безкінечних репетицій (навіть у день свого весілля проводив тренування!). Проте збори у цирку були неповними, у місті діяла комендантська година, тому зарплата артистів була мізерною [30].

У Херсоні показував вистави цирк Е.Стрепетова. Навесні та влітку 1918 р. у цирку виступали гімнасти Ельворті, трупа Тафані, музичні клоуни Розетті, Пішель і Макс, брати Фернандес, Бернардо, Еді та ін. На завершення циркових вистав глядачі могли бачити постановки балету. Восени у цирку гастролювали датські артисти – партерні акробати Клай-Клай, японська трупа Ямасакі, італійська родина Ванучі та ін. [31, 10 травня, с.4; 12 травня, с.4; 15 травня, с.1; 2 червня, с.1; 32].

У липні 1918 р. цирк Е.Стрепетова прибув на гастролі в Полтаву. Циркові вистави давалися двічі на тиждень. В одній з місцевих газет мовилося, що про цирк, цирковий репертуар і циркачів не прийнято багато говорити, і тим більше писати, але виключення необхідно було зробити на рахунок цирку, що гастролював у Полтаві. Найперше, відзначався різноманітний цирковий репертуар [33; 23, 8 серпня, с.4].

У Катеринославі виступав цирк Ж.Труцци, де гастролювали гіпнотизер Бен-Алі, В.Труцци з його дресированими конями, жонглер Анастасі, ілюзіоніст-маніпулятор Браун та ін. [17, 9 травня, с.1; 10 серпня,

с.1]. У цирку І.Леррі в Житомирі виступали російські та іноземні артисти [16, 13 травня, с.1]. У Вінниці в цирку Мушинського виступали акробати брати Клай-Клай, еквілібристи сестри Смирнови, куплетист Денисовський та ін. [34, с.331]. У Єлисаветграді діяв цирк Константіні, а в Єнакієвому – цирк Ч.Зродовського, циркова трупа якого складалася з 40 осіб [35; 36, 4 вересня, с.1].

Нерідко артисти цирку виступали під псевдонімами та приписували собі таємниче походження. Так, «єгиптянин» Бен-Алі, якого називали найсильнішим гіпнотизером світу, що вражав публіку гіпнозом, вгадуванням чужих думок та виконанням небезпечних циркових номерів, насправді був поляком Станіславом Янушевським [37, с.6].

Активно гастролював на території Української Держави А.А.Дуров, син відомого циркового артиста А.Л.Дурова. 26 травня 1918 р. розпочалися його гастролі у Катеринославі у театрі «Світло Росії». Програма складалася з виступів Анатолія Анатолійовича на сцені з дресированими тваринами і його батька Анатолія Леонідовича на екрані у фільмі «Золото, сміх і сльози» [17, 26 травня, с.1; 38]. На початку липня А.Дуров виступав у Херсоні в цирку Е.Стрепетова [31, 2 липня, с.4]. А на 12 липня була призначена його перша гастроль в Одесі [39, 13 липня, с.3]. В серпні анонсувався приїзд А.Дурова до цирку Мушинського у Вінниці [40, 11 серпня, с.1].

В одній з місцевих газет про гастролі А.Дурова в цирку І.Леррі у Житомирі писалося, що перед глядачем «не пересічний дресирувальник, не клоун, а сатирик – то ядовитий і тонкий, то з гірким сміхом, у якому звучить скорбота про землю рідну» [41, 27 вересня, с.1]. Саме через виступи А.Дурова «художній театр» у Миколаєві був закритий німецькою владою до осені [39, 20 липня, с.11].

Величезної популярності серед публіки у перші десятиліття ХХ ст. набули чемпіонати з французької боротьби на циркових аренах. На сторінках одеської «Мельпомени» боротьба називалася «дитям» цирку. Зазначалося, що на сценах і на естрадах боротьба не має того вигляду, який має вона на круглій цирковій арені [26, 31 березня, с.18].

Зазвичай циркові вистави склалися з трьох відділень, і саме у третьому відділенні місце надавалося боротьбі, яка приваблювала найрізноманітнішу публіку. За свідченням місцевого кореспондента, у Вінниці з дня відкриття чемпіонату у цирку наприкінці червня публіки побільшало. Боротьбу відвідували деякі дами і підлітки. А дописувач до газети у Єнакієвому зазначав, що на боротьбу до цирку приходили і пристойно одягнутий чоловік, і комерсант, і кадет, і робітники і, навіть жінки [40, 3 липня, с.2; 23 липня, с.2; 36, 20 вересня, с.4].

Усім любителям боротьби було добре відоме ім'я арбітра І.Лебедева («дядя Ваня»). Він був не лише професійним арбітром, який надзвичайно емоційно коментував бої, але й справжнім майстром конферансу. Навіть досвідчені режисери і артисти, які відвідували чемпіонати, не могли запідозрити, що все це дійство постановочне («дядя Ваня» нерідко разом з борцями розраховував хід бою по хвилинам). Тому недивним було бажання антрепренерів і власників цирків, щоб саме І.Лебедев вів бої, бо його ім'я на афіші – це була запорука повних залів і фінансового успіху [7].

Його ім'я зазначалося на об'явах цирку Ж.Труцци у Катеринославі, цирку І.Леррі в Житомирі [17, 26 травня, с.1; 18, 14 жовтня, с.1]. Одна з київських газет на початку жовтня 1918 р. повідомила, що анонсований з першого дня чемпіонату І.Лебедев («дядя Ваня») на днях прибув до Києва [42]. Не випадково, що просто фантастичний проект однієї з трудових офіцерських організацій Києва з будівництва всього за два місяці цирку на 3000 глядачів, в якому всі посади мали б посісти безробітні офіцери, був розрахований на те, що завідування цирковою справою мав обійняти саме І.Лебедев [21, 1 червня, с.2].

За словами театрознавця, дослідника історії цирку Ю.Дмитрієва під час «чемпіонатів боротьби» розігрувалися різноманітні липові нагороди, борці безпідставно отримували звання чемпіонів різних країн, Європи і навіть світу. Зазвичай борці домовлялися не лише про те, хто кого покладе на лопатки, але й на якій хвилині та яким прийомом це зробити. Все це перетворювало боротьбу з спортивного видовища у фарс [4, с.36].

Чемпіонати з боротьби за доби Гетьманату проходили у Катеринославі (цирк Ж.Труцци), Житомирі (цирк І.Леррі, «Кіно-Рим»), Києві (Алексеевський парк), Херсоні (цирк Е.Стрепетова), Вінниці (цирк Мушинського, сад «Мор Repos»), Могилів-Подільському (театр «Фольянда»), Єнакієвому (цирк Ч.Зродовського) та ін. містах [17, 26 травня, с.1; 41, 11 листопада, с.1-2; 42; 31, 18 травня, с.1; 40, 3 липня, с.2; 19, 16 жовтня, с.1; 36, 15 вересня, с.4].

Так, чемпіонат у Києві проходив на почесний кубок 1918 р. Для залучення більшої кількості легкоатлетів дирекція цирку вирішила, окрім боїв чемпіонату, проводити бої на «втішні призи». Журі змагань очолював граф А.Шувалов. У Вінниці проводити чемпіонат було запрошено учня «дяді Вані» офіцера Рощина, а у Могилів-Подільському був арбітром Єлізаров («дядя Костя»). Подекуди у місті проводилося одразу кілька подібних змагань [42; 40, 3 липня, с.2; 19, 16 жовтня, с.1; 41, 11 листопада, с.1-2].

У вересні на чемпіонат до Єнакієво прибули борці: Шепета (Україна), Демитреско (Румунія), Поддубов (Росія), Краф (Фінляндія), Загоруйко (Росія), Федоров (Маріуполь) та ін. Кореспондент місцевої газети детально розповідав про всі події на чемпіонаті. Один з дописувачів задався пошуком відповіді на запитання: чи є боротьба суцільним обманом? Він порівнював мистецтво боротьби з драматичним мистецтвом та живописом, у яких є певні умовності, та назвав домовленість між борцями тією самою умовністю, як грим, декорація, буафорія у драматичному мистецтві [36, 11 вересня, с.4; 15 вересня, с.4].

Поряд з чемпіонатами боротьби проводилися й інші подібні заходи. Наприклад, у Херсоні (цирк Е.Стрепетова) в червні 1918 р. анонсувався конкурс краси атлетичної статури, а у цирку І.Леррі наприкінці жовтня був проведений конкурс чоловічої статури на звання «Аполлон» Житомира [31, 2 червня, с.1; 18, 21 жовтня, с.1].

Циркові трупи, як і всі видовищні заклади зазначеної доби, зіштовхнулися з високими податками і великою дорожнечою. Наприклад, керуючий цирком А.Чинізеллі у Харкові Т.Кочетов (Луганський) разом з антрепренерами міста на початку літа 1918 р. подав колективне прохання до окружного суду про відмінну постанови міської думи від 23 травня, яким вона з 1 червня вводила збір з театрів, кінематографів та інших розважальних закладів у розмірі рівному державному податку. Прохачі робили наголос на значний ріст їхніх видатків і тому з введенням цього збору вони змушені будуть або закрити свої заклади, або зробити спробу підняти ціни на білети [43, арк.114-115].

Професійні та економічні інтереси працівників цирку захищала профспілка артистів вар'єте і цирку. 30 вересня у Києві в приміщенні літературно-артистичного клубу під головуванням Г.Брейтмана відбулися багатолюдні річні збори членів цієї профспілки, на яких одногосно був переобраний Г.Брейтман на посаду голови, секретарем став артист С.Сорочан. Було заслухано ряд повідомлень про експлуатацію артистів вар'єте і цирку з боку власників. На думку присутніх, причиною цього явища була відсутність правил, що регулювали б правові та економічні відносини між артистами і власниками. Було вирішено і надалі боротися всіма доступними засобами зі свавіллям, яке існувало у театрах-вар'єте і цирках. Разом з тим збори постановили, не відступаючи від принципів спілки, тимчасово утриматися від будь-яких виступів до вироблення і затвердження міністром внутрішніх справ правил внутрішнього розпорядку в театрах-вар'єте, цирках і кінематографах [21, 28 вересня, с.3; 2 жовтня, с.3].

Отже, у добу гетьманату П.Скоропадського на території Української Держави виступали численні циркові колективи, у тому числі представники легендарних циркових династій Дурових, Чинізеллі, Труцци, Стрелетових. На циркових аренах можна було побачити і багатьох іноземних артистів. Циркове видовище демонструвалося в стаціонарних цирках і пересувних шапіто, на сценах театрів і на естрадних майданчиках у міських парках, кінематографах. Серед різноманітних циркових жанрів особливою популярністю користувалися «міжнародні чемпіонати з французької боротьби». Ці змагання за своєю суттю все далі віддалялися від спорту, перетворившись на добре режисоване видовище. З-поміж всіх видовищних форм мистецтва циркові вистави були найбільш відвідуваними діями серед усіх верств населення.

Джерела та література

1. Stoddart H. Rings of Desire: Circus History and Representation / Helen Stoddart. – Manchester: Manchester University Press, 2000. – 224 p.
2. Кузнецов Е. Арена и люди советского цирка / Евгений Кузнецов. – Л.; М.: Искусство, 1947. – 228 с.
3. Кузнецов Е. Цирк. Происхождение. Развитие. Перспективы / Евгений Кузнецов. – 2-е изд. – М.: Искусство, 1971. – 415 с.
4. Дмитриев Ю. Русский цирк / Ю. Дмитриев. – М.: Искусство, 1953. – 264 с.
5. Дмитриев Ю. Советский цирк. Очерки истории. 1917–1941 / Ю. Дмитриев. – М.: Искусство, 1963. – 339 с.
6. Рыбаков М. А. Киевский цирк: люди, события, судьбы: очерк истории Киевского цирка / М. А. Рыбаков. – К.: [б.и.], 1995. – 176 с.
7. Рыбаков М. А. Киевский цирк. Люди, события, судьбы / М. А. Рыбаков. – 2-е изд., испр. и доп. – К.: Атика, 2006. – 304 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://museum.circus.com.ua/histori/kniga/predprinimateli.html>.
8. Кучер А. Одесса, цирк и одесситы / Анатолий Кучер. – Одесса: Печатный дом, 2008. – 440 с.
9. Гай-Нижник П. З'їзд хліборобів 29 квітня 1918 р.: представниця складова гетьманського перевороту / П. Гай-Нижник // Гілея: науковий вісник. – К., 2012. – Вип. 62 (№ 7). – С. 25-31.
10. Сандомирский Ю. Путеводитель по Одессе / Ю. Сандомирский. – Одесса: «Пушкинская» типография, 1901. – 322 с.
11. «Железный цирк» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forum.circus.od.ua/index.php?topic=8.0>.
12. Семякин Г. В. Харьковский цирк на набережной. Историческая преемственность типологии цирковых зданий / Г. В. Семякин // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: науково-технічний збірник. – К.: КНУБА, 2014. – Вип. 35. – С. 90-101.
13. Державний архів Харківської області. – Ф. 45. – Оп. 4, т. 7. – Спр. 14106. – 1 арк.
14. Возрождение (Харків). – 1918.
15. Южное слово (Миколаїв). – 1918. – 21 листопада. – С. 4.
16. Наше время (Житомир). – 1918.
17. Приднепровский край (Катеринослав). – 1918.
18. Житомирская минута (Житомир). – 1918.
19. Жизнь Подолии (Могилів-Подільський). – 1918.
20. Русская жизнь (Харків). – 1918.
21. Последние новости (Київ). – 1918.
22. Киевская мысль (Київ). – 1918.
23. Родной край (Полтава). – 1918.
24. Дивертисмент (Одеса). – 1918. – № 10. – С. 19.
25. Трудовая газета (Миколаїв). – 1918. – 5 липня. – С. 4.
26. Мельпомена (Одеса). – 1918.
27. Театральный день (Одеса). – 1918. – 18 жовтня. – С. 5.
28. Южный край (Харків). – 1918. – 13 вересня. – С. 1.
29. Театральный журнал (Харків). – 1918.
30. Тарахно П. Г. Жизнь отданная цирку / П. Г. Тарахно. – М.: Искусство, 1976. – 214 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://istoriya-cirka.ru/books/item/f00/s00/z0000000/index.shtml>.
31. Херсонский край (Херсон). – 1918.
32. Родной край (Херсон). – 1918. – 29 жовтня. – С. 2, 1.
33. Полтавские новости (Полтава). – 1918. – 20 липня. – С. 1.
34. Бачинська О. М. Культурно-мистецька Вінниця у добу гетьманату П.Скоропадського / О. М. Бачинська // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. – Вінниця, 2013. – С. 325-331.
35. Елисаветградский день (Єлисаветград). – 1918. – 28 липня. – С. 1.
36. Путь рабочего (Снакїєве). – 1918.

37. Кио Э. Иллюзионисты и «волшебники» / Эмиль Кио. – М.: Правда, 1959. – 32 с.
38. Наша мысль (Катеринослав). – 1918. – 3 червня. – С. 1.
39. Фигаро (Одеса). – 1918.
40. Слово Подолии (Вінниця). – 1918.
41. Вольнь (Житомир). – 1918.
42. Последние новости (утренние) (Київ). – 1918. – 2 жовтня. – С. 4.
43. Центральний державний архів вищих органів вдати та управління України. – Ф. 1325. – Оп. 1. – Спр. 297. – 292 арк.

Бачинская О. М. Цирковое зрелище в период гетманата П.Скоропадского

В статье исследуется цирк в период гетманата П.Скоропадского. В работах, посвященных цирковому искусству, развитие цирка в период гетманата П.Скоропадского освещается фрагментарно, причем акцентируется внимание на работе цирковых коллективов в больших городах – Киеве, Одессе, Харькове. В данной статье рассказывается о состоянии циркового искусства на всей территории Украинской Державы. Освещается артистическая деятельность цирковых трупп и отдельных цирковых артистов. Рассказывается о деятельности профсоюза артистов варьете и цирков, очерчены отношения владельцев цирков и их управляющих с местной и государственной властью. Особое внимание в статье обращено на проведение соревнований по французской борьбе.

Ключевые слова: цирковое представление, клоунада, французская борьба, гастроли, гетманат П.Скоропадского.

Bachinska O. M. Circus art in the era of Hetmanat of P.Skoropadsky

The article investigates the circus in the era of Hetmanat of P.Skoropadsky. The development of the circus in the era of Hetmanat of P.Skoropadsky is lightened fragmentally in the investigations devoted to the circus art, besides that attention is paid on the work of the circus groups in the biggest cities – Kyiv, Odessa, Kharkiv. This article tells about the condition of the circus art on the whole territory of the Ukrainian State. It enlightens an artistic activity of the circus troupes and individual circus artists. It tells about activity of the professional organizations of the artists of the variety show and the circus, traces the relations between the owners of circuses and their rulers with the local and state authority. In the article a special attention is paid on conducting of competitions on the French struggle.

Keywords: circus performance, clownery, the French struggle, professional tours, Hetmanat P.Skoropadsky.

УДК 004:355(477.83/86)](093.2)

Н. С. Вовк

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ

Авторка статті розглядає основні шляхи та методи інформаційного забезпечення Української Галицької Армії. Проаналізовано основні накази і розпорядження вищих органів Західної Української Народної Республіки, представлено короткий опис основних пресових видань: «Республіка», «Український прапор», «Стрілець», «Покутський вісник», «Вістник ДСВС». У статті представлені основні напрямки розвитку телефонного, телеграфного та радіозв'язку як одних з компонентів комунікаційно-інформаційної системи війська.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційна система, ЗУНР, УГА, інформаційне забезпечення війська.

Актуальність досліджуваної проблеми ґрунтується на тому, що процес розбудови та реформування Збройних сил України на сучасному етапі їх розвитку закономірно викликає інтерес до вивчення вітчизняного історичного досвіду, пошуку певних аналогій, котрі можна було б використати при вирішенні актуальних завдань у будівництві армії. Стосується це і формування спеціальних служб, які здійснювали інформаційне забезпечення війська. Яскравим прикладом у даному питанні постає армія Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) – Українська Галицька Армія (УГА).

Восени 1918 р. внаслідок глибоких соціально-економічних, політичних, національних протиріч, загострених програшем у Першій світовій війні, Австро-Угорська імперія розпалася. На політичній карті Європи з'явилися нові суверенні держави: Австрійська республіка, Західноукраїнська Народна республіка, Чехословацька республіка, Угорська республіка, Королівство сербів, хорватів і словенців та інші. Таким чином, ЗУНР стала одним з перших державних утворень, що виникли на уламках, так званої, «клаптикової» Австро-Угорської імперії. Утворення боєздатних сил Західноукраїнської Народної Республіки стало гострою необхідністю з перших днів її існування, коли довелося захищати свою незалежність у боротьбі з агресією Польщі, а згодом і Румунії.

Наукова новизна статті полягає у тому, що у публікації зроблено спробу окреслити загальну систему комунікаційно-інформаційного зв'язку УГА за допомогою документів та тогочасних технічних засобів. Авторкою зроблено спробу охарактеризувати тогочасні методи інформаційного забезпечення війська.

Тема дослідження не була безпосереднім об'єктом вивчення у історіографії. Окремі питання з цієї проблематики висвітлені у працях Литвина М. [1], Ткачука П. [2], Футулуйчука В. [3, 4], Шанковського Л. [5], Сегеда С. [6, 7].